

Beck Mihály

Kiss Árpád, a fizikai kémia professzora

Emléksorok születésének 125. évfordulójára

Kiss Árpád professzor 1889. szeptember 16-án született Sárospatakon. A nagyhirű pataki gimnáziumban érettségizett 1907-ben. Egyetemi tanulmányait a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemen végezte, és 1912-ben középiskolai tanári oklevelet szerzett természetrajz-kémia szakon. 1909. május 13-án egyetemi pályadíjat nyert *A radioaktivitás jelenségeinek tárgyalása kémiai szempontból* című munkájával. A pályamunka könyv alakban is megjelent az Egyetem Természettudományi Szövetségének kiadásában 1911-ben. (Érdekesség, hogy Sárospatakon nyomtatták.) Ez a 146 oldalas, alapos és gondolatgazdag könyv volt az első hazai részletes ismertetése ezen alapvető fontosságú kérdésnek. Meglepő, hogy Weszelszky Gyula *A radioaktivitás* című, 1917-ben a Természettudományi Társulat kiadásában megjelent könyvében nem említi meg Kiss Árpád munkáját.

Oklevelének megszerzése után a Tudományegyetem Buchböck Gusztáv által vezetett III. Kémiai Intézetében kapott állást. Rendkívül érdekes eredményeket ért el a klór és a nitrogén-oxid reakciójának kinetikai vizsgálata során. A nitrozilklorid képződése volt az első ún. harmadrendű reakció, így eredményei néhány év múlva nagy nemzetközi érdeklődést váltottak ki. Erre azonban ekkor még várnia kellett, mert az 1913-ban benyújtott *A nitrogén-oxid és a chlor egymásra hatásának sebességéről* című doktori értekezése a *Magyar*

Chemikusok Lapja 1913. évi 7–8. számában jelent meg, és az első világháború miatt nem került sor az akkor szokásos német nyelvű közlésre. Kiss Árpádot behívták katonának, az orosz frontra került, 1914 augusztusában megsebesült, és fogásba esett.

Hat évet töltött rabságban, jórészt Szibériában. Vlagyivosztokban néhány magyar és osztrák társával a fogolytáborban jelentkezett, hogy botanikai kutatásokat folytasson. A közeli Földrajzi Intézettel megállapodtak, hogy minden növényfajtából két példányt gyűjtenek. Az egyiket az Intézet kapja, a másikat hazavihetik a Nemzeti Múzeum növénytára számára. Így néhány évet nem mint fogoly, hanem mint a Szovjet Földrajzi Társulat alkalmazottja töltött Szibériában. Kiss Árpád szenvedélyes botanikai érdeklődése és nagy tudása több új növényfajta felismeréséhez vezetett. A hazakerült anyagot itthon Jávorka Sándor, a kiváló botanikus dolgozta föl, és az eredményeket jelezte Komarov akadémikusnak. Ő azután a gyűjtött anyag további vizsgálatával további, addig ismeretlen szibériai virágos növényfajta felfedezésére jutott, és közülük hármat Kiss Árpádról nevezett el. Kiss Árpád botanikai érdeklődése élete végéig megmaradt, és alapos munkája a Hegyalján számos fontos eredményre vezetett. Első növénytani tárgyú közleménye a *Botanikai Közleményekben* jelent meg 1921-ben. Ezt számos más dolgozat követte,

de további tudományos tevékenységében a kémia volt a meghatározó.

Hazatérése után ismét a Tudományegyetemen dolgozott, majd az egyetem ajánlására három évet a neves Schreinemakers professzor intézetében töltött Leidenben. Itt folytatta reakciókinetikai kutatásait a nitrozilvegyületek körében. Németül írt dolgozatai egy tekintélyes holland folyóiratban jelentek meg, és nagy érdeklődést váltottak ki. 1924-ben ismét Buchböck intézetében dolgozott, és hollandiai tapasztalatai alapján foglalkozott a laboratóriumok berendezésével. Még ebben az évben kinevezést kapott a Kolozsvárról Szegedre menekült Tudományegyetemre. Először nyilvános rendkívüli, majd rendes tanárként dolgozott 1961. évi nyugdíjazásáig. Az általa vezetett tanszék neve többször is megváltozott, de ő mindvégig a fizikai kémiát oktatta, és ilyen kutatásokat végzett.

1927-ben jelent meg az első közlemény kutatásairól, amelyet azután közel 150 mű követett. Először különböző oldatreakciók kinetikai vizsgálatával foglalkozott. Első szegedi doktorandusza az a Bruckner Győző volt, aki később világhírré tett szert a szerves kémiai kutatásaiért, és előbb Szegeden, majd Budapesten volt a szerves kémia professzora. Kiss Árpád volt a kezdeményezője hazánkban a komplexvegyületek spektroszkópiái vizsgálatának. Ez irányú vizsgálatai jelentősen hozzájárultak a ligandumtér elmélet kialakulásához és alátámasztásához. Elektrokémiai vizsgálatai az elméleti fontosságukon túlmenően a fémek korróziója szempontjából is jelentősek, és a hazai korróziós kutatások kifejlődéséhez vezettek.

A második világháborút követő tevékenysége is jelentős eredményekre vezetett, de nem hozta meg azt a nemzetközi elismerést, amelyet megérdemelt volna. Ennek

valószínűleg az az oka, hogy közleményei kizárólag magyar vagy német nyelven jelentek meg, és kivétel nélkül hazai folyóiratokban, jórészt az egyetem kiadásában kis példányszámban megjelenő *Acta Physica et Chemica Szegediensis*-ben.

A Szegedi Egyetemen négy alkalommal (1931/32, 1938/39, 1941/42, 1952–54) töltötte be a Természettudományi Kar dékáni, egyszer pedig (1954/55) az egyetem rektori tisztét. A Magyar Tudományos Akadémia 1954-ben választotta levelező tagjai sorába. Székfoglalóját még abban az évben megtartotta *Az atomkötésű komplexek fényelnyelése* címmel. Számos elismerésben részesült. 1955-ben „az aromás szénhidrogénekre, valamint hidratált fémionokra és komplex sókra vonatkozó spektroszkópiái kutatásaiért” Kossuth-díjat kapott, 1956-ban Lomonoszov emlékéremmel tüntették ki; élete során több külföldi tudományos társaság fogadta tagjai sorába.

Az 1968. november 10-én elhunyt Kiss Árpád visszahúzódó, csendes ember volt. Munkatársaitól gondos kísérleti munkát követelt meg. Sokan közülük később maguk is jelentős elismeréseket szereztek: Pauncz Rezső és Sándorfy Kamill az MTA külső tagjai, Gerendás Mihály, Császár József és Bán Miklós egyetemi tanárok lettek.

Kiss Árpád életútját, halála után Schay Géza méltatta a *Kémiai Közlemények* 1969. évi 32. kötetében (*Kiss Árpád 1889–1968*; 95–103. o.). Születésének 110. évfordulóján a *Szeged c. folyóirat* 1999. évi 11. évfolyamának 1. számában Csizmazia György (*Szibéria és a Hegyalja tudósa*; 36–39. o.), 9. számában Bán Miklós (*Egy következetes kutató*; 34–37. o.) emlékezett rá.

Molnár Márton

Kierkegaard hatása Koncz Sándor és Hamvas Béla életművére

Az átélt válságok a döntéseinken át érelik a személyiségünket, erre figyelmeztet a dán Sören Kierkegaard, akinek a filozófiája mind Koncz Sándorra, mind Hamvas Bélára döntő befolyást gyakorolt. Erre utalnak műveik: Koncz Sándor: *Kierkegaard és a világháború utáni teológia*; Hamvas Béla: *Kierkegaard Szicíliában*. Az alábbiakban néhány összefüggést, találkozási pontot kívánok bemutatni, amelyek a három szerző, Kierkegaard, Koncz Sándor és Hamvas Béla filozófusok, teológusok műveit áthatják.

A *humor* és a *derű* egyike ezeknek a találkozási, érintkezési pontoknak. Koncz Sándor számára rendkívül fontos a hit és derű összefüggése. A prédikációit és teológiai-filozófiai tanulmányait is áthatja az egyházi humor. A hit és derű segítette át mind Hamvast, mind Koncz Sándort az általuk megélt válságokon. Koncz így ír: „Ami nem sikerült 1938-ban, a pataki kollégium felszámolásával kapcsolatos egyházkormányzati jogi eljárás között, magától jött 1951–52-ben. Mindez eszembe juttatta azt a mondást, amit Tiszáninnenről Budapestre való kerülésem táján főnökömtől, akkori egyházi életünk legnagyobb szellemétől hallottam, amint tréfásan megjegyezte: mindegy, hogy Tiszadobról löknek-e ki, vagy Tiszalökről dobznak-e ki. Valóban mindegy, hogy mit-hol-miért nem?! Mások miért igen?! Mindenképpen oda jutunk, ahová Isten rendeli.” (*Dienes Dénes*

(szerk.):...miként a csillagok... *Dr. Koncz Sándor emlékezete. Alsóvadász, 1993. 53. o.*)

A megszenvedett derű a válsággal szembenező ember hite a mindennapokban, hite az életben. Hamvas Béla ezzel a mélységgel való szembesülést így fogalmazza meg: „Valami csak ott teljesülhet, ahol az érzék a sors iránt éber tud lenni. A sors nem lehet teljes, ha nincsen szakadék fölött, ha nincsen nyitva a láthatatlan felé, s nem bocsájtja magához a hatalmakat. ... – a sötét örvény fölött lebegő élet: az emberi sors nyíltsága, leplezetlensége, alétheiája.” (*Poetica metaphisica. In: Poétika. Válogatás Hamvas Béla folyóiratokban megjelent írásaiból. Hamvas Intézet, Budapest, 2013. 581. o.*)

A *művészetekhez való kötődés* a következő találkozási pont, amely nyilvánvaló módon jelenik meg mindhárom életművön belül. Kierkegaard esetében ezt nem kell különösebben indokolni, hiszen a dán nyelv oly kiemelkedően magas színvonalát valósította meg írásaiban, amit világirodalmi tekintetben is számon tartanak, holott doktori disszertációját a kor előírásai szerint latinul adta be. Kierkegaard sokat foglalkozott írásainak művészi-esztétikai jellegével, amit *Szerzői tevékenységéről* című (*Latin Betűk, Debrecen, 2000*) összeállításban magyarul is olvashatunk, önmagát sokszor költőként aposztrofálta: „Mi a költő? Sze-

rencsétlen ember, aki mély kínokat rejt szívében, de ajkai úgy vannak formálva, hogy miközben sóhajok és kiáltások hagyják el, mindez úgy hangzik, mintha szép muzsika lenne.” (idézi: Joós Ernő: *Isten és lét. PallWest Kiadó, Budapest, 1991. 131. o.*) A három stádium közül az esztétikai az első, amelynek mélységeit a dán filozófus az egzisztencia drámájában fogalmazza meg.

Hamvas Béla irodalmi, képzőművészeti és zenei tájékozottságára, alkotásainak művészi színvonalára mind jobban ráirányul a figyelem. Regényeiben, főként a *Karneválban* a magyar próza kiemelkedő alkotójának bizonyult. A progresszív magyar regényirodalom egyik megteremtője. Esszéi a hazai értekező próza legelső vonalába állítják.

Koncz Sándor életművében is nyilvánvaló a művészetek jelenléte. Elsősorban prédikációit kell megemlíteni, amelyekben tudatos törekvés figyelhető meg a művészi megformálásra. Újra kiadott tanulmányainak és leveleinek is kezdettől sajátja az egyéni hang, az élmények irodalmi mértékű megfogalmazása.

A harmadik csomópont, amelyre rámutatni kívánok, a *hit és tudás szerves és elválaszthatatlan kapcsolata*, mind az életben, mind a műben.

Fontos gondolata Hamvas Bélának a hiteles élet, az autentikus egzisztencia, amelynek a realizálása valójában az élet feladata. Hasonlatosan Kierkegaardnál: „Hogyan élek, én az egyén, egy igaz autentikus életet?” (*Peter Bjerck-Amundsen: Sören Kierkegaard kezdőknek. Közdok, Budapest, é. n. 117. o.*) Kierkegaard az *Építő keresztény beszédekben* és saját folyóiratában, a *Pillanatban* foglalta össze a személyes egzisztencia, a mély hit és a megértés (tudás) összetartozását. A hit paradoxon, amit így illusztrált: „A hit az abszurd ugrása

70000 lábnyi mélységbe – oda, ahol nincs semmiféle biztonsági háló.” (uo.)

Hamvas transzparens egzisztenciáról és univerzális orientációról beszél, amely a hit és tudás egysége (éberség) a szubjektumon belül. „Amit szubjektumnak nevezek, nem egyéb, mint távlat. Hely, ahonnan a legtisztábban látni. Ahonnan az Egész egyszerre látható!” (*Hamvas Béla: Unicornis. In: Silentium – Titkos jegyzőkönyv – Unicornis. Medio Kiadó, Budapest, 2006.*)

Koncz Sándor tevékenységét minden megnyilvánulásában az értelemre irányuló hit hatja át. Egyik írásában így fogalmaz: „A református hit központja ugyanis Isten jelenlétének mély megértése és a Neki szentelt élet. Mindkettő a Szentlélek által van.” (*Koncz Sándor: Református örökségünk = Napút, 2009. 9. szám, 66. o.*) „Legnagyobb dolognak a kötelességteljesítést tartom. Mert csak ez menti fel az embert a szubjektív kényelmességi vagy kényelmetlenségi szempontokból. A kötelességteljesítés legmagasabb fokának azonban azt tartom, amikor az ember *szeretettel és hálával* csinálja azt, amit tesz.” (*„Felcsillan a tűz alatti parázs” Koncz Sándor berlini levele, 1937. = Zempléni Múzsza, 2004. 4. szám, 72. o.*)

A 20. század válságokkal terhes évtizedeiben az egyén belső integritását megőrző, a hagyomány tiszteletét valló, annak folytonosságát képviselő, művészek, gondolkodók, írók és lelkészek őrizték meg a magyar kultúra értékeit, a szellem progresszív tendenciáit, úgy, hogy közben autentikus emberként élték meg mindennapjaikat. Az hogy a válságban váltságul adták életüket – ki így, ki úgy –, az már látható előttünk is, de hogy miként váltak erre alkalmassá az Csoda! A kegyelem betörése az élet színterére. Erről gondolkodott Koncz Sándor és

Hamvas Béla Magyarországon, merítve a dán bölcselő Kierkegaard műveiből is. Nekünk pedig feladatul adatott, hogy

közvetítsük a kultúra értékeit, feltérképezzük hazánk szellemi örökségét, és tiszta forrásból merítsünk.

(Elhangzott 2013. november 21–22-én Sáropatakon, a Református Kollégium Imatermében megrendezett eseményen: „Válság és váltság. 100 éve született Dr. Koncz Sándor (1913–1983): konferencia az életút üzeneteiről. Tisztelgés a 200 éve született dán filozófus, Sören Kierkegaard (1813–1855) emléke előtt is.” Megtekinthető: [www.srta.hu /hírek/Koncz Sándor](http://www.srta.hu/hirek/Koncz_Sandor))

Földy-Molnár Lilla

Károlyi Gáspár nyomában

Az utóbbi néhány évtizedben a történészek érdeklődésének középpontjába a kultúrtörténet, a mentalitástörténet, a mikrotörténelem, a régen élt emberek mindennapjainak, gondolat- és érzemvilágának felkutatása és leírása került. Izgalmasabbnál izgalmasabb életrajzok születettek, pl. egy 16. századi francia imposztorról, aki három éven keresztül másnak adva ki magát elfoglalta egy eltűnt ember örökségét és mindenét (*Natalie Zemon Davis: Martin Guerre visszatérése, 1983, magyarul 1999*) vagy egy Menocchio nevű, észak-olasz molnárról, aki egy különös kozmogóniát dolgozott ki, amiért 1599-ben VIII. Kelemen pápa utasítására elégették (*Carlo Ginzburg: A sajt és a kukacok, 1976, magyarul 2011*).

Szabó András irodalomtörténész e generáció tagjaként a 70-es évek végétől kutatja egy kevésbé kisember, de éppen annyira rejtőzködő, ezért mélyfúrászerű kutatást igénylő tudós esperes, Károlyi Gáspár életét és munkásságát. A közelmúltban megjelent monográfiájában a 20. század végén és 21. század elején előkerült új forrásokat is felhasználva járja körültekintően körbe a vizsolyi bibliafordításról és bibliafordító(k)ról tudhatókat. A kontextus folyamatos felvázolása mellett a nyomozó precizitásával, pontról-pontra haladva avatja be olvasóit a történelemkutatás nehézségeibe.

Egyebek mellett megismerjük a 16. századi mezővárosi polgár származású ér-

telmiség névadási illetve névválasztási szokásait, amely szerint egy név általában három tagból állt, amit a külföldön tanult tanárok, lelkészek gyakran latinosítottak vagy görögösítettek: az első név a szülőhelyre utalt, a második ragadványnév vagy az apa foglalkozását rögzítette. A Nagy-károlyból származó Casparus Carolius a középső nevét elhagyta, és csak a leveleit hitelesítő viaszpecséten található monogramból (C. R. K.) és az 1569-es nagyvárad-i hitvita jegyzőkönyvéből következtethető ki az édesapja délszláv származására utaló Radics, Radicsics vagy Rados. Szabó András nemcsak ezek közül választ, de markáns véleményt formál a bibliafordító nevének mai helyesírásával kapcsolatban is, amelynek hagyományos Károli formája szerinte nem indokolható eléggé, és helyesebb lenne, mint ahogy ő is teszi könyve címében, Károlyiként használni.

Bár Szabó András figyelme elsősorban Károlyi Gáspárra fókuszál, eközben sokat megtudunk a 16. századi iskolarendszeréről, oktatásról, kulturális központokról is. Gasparus Karoly neve először 1549-ben bukkan fel az erdélyi szászváros, Brassó iskolájának anyakönyvében, amelynek vezetését éppen ebben az évben veszi át a Lutherrel és Melanctonnal is levelezésben álló, az iskolát szervező és nyomdát is alapító Johannes Honterus-tól a szintén Wittenbergben tanult Valentin Wagner. Nem csoda hát, hogy másodszor Caspar Carolus neve 1556-ban a

wittenbergi egyetem anyakönyvében tűnik fel. A reformáció szülővárosa egész Európából vonzotta a diákokat: a németek, osztrákok, svájciak mellett tanultak itt litvánok, lengyelek, magyar, német és szlovák anyanyelvű magyarországiak, németalföldiek, skandinávok, franciák is. Az 1550-es években elárasztották a wittenbergi egyetemet az 1540-es években protestánsná vált magyar mezővárosok diákjai. Az univerzitás nem tudott elegendő kollégiumot biztosítani nekik, a diákok albérlésben laktak a városban, gyakran professzoroknál. A wittenbergi továbbtanulás sokba került, ennek költségeit rendszerint főnemesi pártfogók biztosították a polgár származású diákok számára, akik általában egy-két évig tanultak a híres külföldi egyetemen. Károlyi kiutazásakor már nem élt Luther, de reformátor kollégája, Philipp Melancthon igen. Négy karon (teológiai, jogi, orvosi, filozófiai) folytak a latin nyelvű egyetemi előadások, a templomi prédikációk viszont német nyelvűek voltak, ezért Melancthon az ezt kevésbé értő külföldiek számára vasárnap reggelente latin nyelvű áhítatokot tartott. Nem tudjuk pontosan Károlyi mennyi ideig tartózkodott az Elba folyó partján, magisztrátusi fokozatot nem szerzett, de valószínűleg több, mint két évet tanult itt. Wittenbergben Károlyira a legnagyobb hatást Melancthon történelmi előadásai gyakorolták, ez meg is határozta már Szatmáron írt, Dobó Domonkosnak ajánlott egyetlen önálló művének, a *Két könyvnek* a történelemszemléletét, amelyet már mint gönci lelkész dedikál a főnemesi pártfogónak 1563-ban. Károlyi Gáspár a magyarországi protestáns felekezetek szerveződésének kellős közepén kapta ezt a tiszteletet, amikor heves konfliktusok és zsinati ülések mellett épp elkülönült egymástól az evangélikus és a református egyház. Károlyi a hitviták aktív

részvevőjeként a kassavölgyi esperesség vezetője lett. Nemcsak a felekezeti vitákat, de az esperes életének mindennapjait és tragikus eseményeit is felfedi előttünk Szabó András monográfiája. Megtudjuk, hogy jó módban élt Károlyi, nagy házat vitt, Göncön és Tokajban szőlői voltak, amelyekből származó borát kereskedők útján értékesítette. Kétszer özvegyült meg, második feleségét és tőle született három gyermekét egy pestisjárvány miatt veszítette el 1586-ban, egyedül Kata nevű lánya maradt életben. Harmadik feleségétől, a Kassáról származó Szócs Annától született Anna lánya. Károlyi hagyatékából megismerhetjük ingóságait és olvasmányait is, amelyek Julius Caesar kommentárjától és a latin egyházatyák (Augustinus, Tertullius) műveitől a humanizmus és reformáció irodalmáig, Biblia kommentárjáig terjedtek.

A gönci esperesnek kiterjedt ismeretségi hálózata volt a polgárok és a nemesek körében, gyakran fejtette ki véleményét vitás kérdésekben, hitelesített tanúként okmányokat. A teljes bibliafordítás pártfogói is a zempléni nagybirtokosok közül kerültek ki, elsőként konkrétan Mágócsy Gáspár és utódjául szánt unokaöccse, Mágócsy András személyében, akik Regéc várán, Vizsolyon és Munkácson kívül gyakran tartózkodtak Tállyán. Valószínűleg ezért költözött ide Károlyi családjával együtt. Tragikus módon a fiatalabb Mágócsy hamarabb elhunyt, mint az idős, akinek azonban még halála előtt sikerült elrendeznie hatalmas vagyonának a sorsát. Az örökség a bibliafordítási vállalkozással együtt Rákóczi Zsigmond gondjaira bízott. Károlyi Tálylyáról visszaköltözött Göncre, ahol 1591-ben annak tudatában fejezhetette be földi életét a kinyomtatott vizsolyi *Biblia* mellett, hogy elvégezte feladatát.

A teljes bibliafordítás nem egyedül Károlyi munkája, valószínűleg szétosztották egy-

más között a *Biblia* könyveit a „jámbor és tudós atyafiakkal”, és Károlyi összesítette, summázta és látta el jegyzetekkel a kész művet. Szabó András véleménye szerint a fordítás az 1570-es években kezdődhetett, és a szerkesztés és véglegesítés három évig tartó munkájára utal Károlyi az 1589-ben írt előszóban. A fordítást végző tanult segítőtársakról nincsenek biztos információink, Szabó András érvel amellett, hogy közéjük tartozhatott Thúri Mátyás, Ceglédi Ferenc, Hevesi Mihály, Paksi Cormaeus Mihály, és gyakorlati segítséget nyújthatott a munkálatokban Ceglédi János és Pelei János. Ezekre azonban konkrét, szöveges bizonyítékok egyelőre nincsenek. Imre Mihály néhány évvel ezelőtt talált a Debreceni Kollégium Nagykönyvtárában egy nyomtatott könyvet olyan magyar nyelvű kézírásos bibliafordítással, amely megegyezik a

Károlyi Biblia későbbi szövegével. Sajnos a jegyzet nincs aláírva, de valószínűleg az egyik bibliafordítótól származik. A *Vizsolyi Bibliát* nyomtató nyomdászról, Mantskovit Bálintról, nyomdájáról és a nyomtatás menetéről, nehézségeiről azonban számos érdekes információt megtudunk Szabó András monográfiájából.

Kár, hogy a szerző nem merészebb, regegyesebb nyelvet választott kutatási eredményeinek közzétételére. Talán akkor könnyebben felfigyelne rá egy forgatókönyvíró, mert izgalmas, fordulatokkal és küzdelmekkel teli, de happy enddel végződő történelmi film születhetne az első, teljes magyar bibliafordítást összefogó karakán, de alázatos esperes életéről: „*meg nem szüntettem addig, mígnem véghez vittem ez Bibliának egészen való megfordítását*” (102. o.).

(Szabó András: *A rejtőzködő bibliafordító* – Károlyi Gáspár. Kálvin Kiadó, Budapest, 2012. ISBN 978-963-558-205-1)

Bába Szilvia

Magyarnak lenni „idegen csillagok alatt”

Jó volt magyarnak lenni idegen csillagok, Ausztráliában a Dél-keresztje és Amerikában észak fényei alatt is. Könnyű nekem, mert hazajöhöttem, ide, a Göncöl-szekérhez. A most bemutatandó kötetből megtudhatjuk, hogy a megkérdezett tizenhárom jeles személyiségnek vajon mi erről a véleménye. És megtudhatjuk azt is, mit jelent magyarnak lenni, magyarnak maradni idegenben, új hazában.

Ónody Éva jól kérdezett. Ismeretterjesztő szociográfiája irodalmi igényű. A válaszolók emigránsok, akiknek menekülni vagy menni kellett, illetve – a megidézett kor szóhasználatára szerint – disszidensek. A kötetben szereplők közül öten a második világháború, heten az 1956-os forradalom és szabadságharc után, egy fő pedig az 1970-es évek elején hagyta el az országot. A szerző nemcsak jól kérdezett, de jól is választott. Az emigránsok reprezentálják a nyugati és a tengeren túli magyar diaszpórát. A szereplők az USA-ban, Kanadában, Latin-Amerikában, Ausztráliában, Németországban, Ausztriában, Finnországban és Svédországban élnek vagy éltek.

A második világháború után körülbelül 1-1,5 millió ember politikai vagy más okokból nem akart visszatérni szülőföldjére Németország és Ausztria nyugati zónájából, valamint Olaszországból. A későbbi befogadó országok megnyitották kapuikat, ám jellemző volt, hogy szigorúan válogattak, gazdasági és politikai igényeik szerint. Ezzel a nemzetközi migrációban új korszak

kezdődött. Az ENSZ égisze alatt, 1947-ben megalakult a Nemzetközi Menekültügyi Szervezet, amely több mint egymillió személy letelepítését koordinálta 1947. július 1. és 1951. december 31. között.

Ebben az időszakban az Amerikai Egyesült Államokba kb. 21-26 ezer, Kanadába közel 15 ezer, Ausztráliába ugyancsak 15 ezer körüli volt a politikai menekült és kivándorló magyarok száma. További 16 országba 17 ezren, Ausztriába kb. 60 ezren mentek, így összesen megközelítőleg 150 ezren hagyták el Magyarországot. Döntően két nagyobb hullámban történt a menekülés: 1945-ben és 1947-ben.

1956 ősze és 1957 tavasza között közel 200 ezren lépték át a határt. A kivándorlás fő iránya Ausztrián vagy Jugoszlávián keresztül Nyugat-Európa országai és a tengeren túl: USA, Kanada, Ausztrália, Latin-Amerika volt. Az 1956-os forradalom után különböző csoportok hagyták el az országot. Voltak, akik részt vettek a harcokban, és emigráltak a büntetés, a megtorlás elől. A kötetben vallók közül Pongrácz Ödön, Lassan György, Jakabffy Ernő sorolható ide. Menekültek olyanok is, akik nem vettek részt a harcokban, ám korábban jogtalanul börtönben ültek, és most elérkezettnek látták az időt az ország elhagyására. Ilyen például a kötetben szereplő Tollas Tibor. S voltak a menekülők között olyanok is, akiknek nem volt kötelező menni, ám mégis úgy gondolták, hogy a „megnyílt” határon most lehetőségük van

átszökni és új hazában, új életet kezdeni. Ők tehát alapvetően egzisztenciális okok miatt hagyták el az országot. A könyvben Ónody Éva utolsó szereplője Nádasdy Ferenc gróf, aki 1937-ben született, mindössze 7 éves volt, amikor az édesapja hősi halált halt. Érettségi után a kecskeméti konzervgyárban segéd munkásként dolgozott. Megbélyegzett volt, másféle munkakört nem tölthetett be. Ifjúkori megaláztatásainak emlékével emigrált 1956 novemberében.

Fejet hajtunk a kötetben szereplő, nemrég elhunyt Borbándi Gyula író, történész, a *Látóhatár* főszerkesztője, az *Új Látóhatár* felelős szerkesztője emléke előtt. „Idegenben mindig magyarnak vallottam magam... Magyarnak születtem, magyar környezetben nőttem fel és műveltségem alapja is magyar... Magyarságról csak tettekkel tudok bizonyosságot tenni, nem szavakkal...” (7–8. o.) San Fransisco közelében, Portola Valley-ben magániskolát alapított a pannonhalmi bencés szerzetes, Páter Hites Kristóf atya. Az interjúból az is kiderül, hogyan vesztette el a magyarság a napjainkban is működő, híres iskolát. Olvashatunk Szeged kitűnő olimpikonjáról, Magay Dániel kardvívóról, akiből az USA-ban feltaláló lett. Megismerhetjük a Németországban élő Világhy házaspár örökbefogadási kálváriáját. Megrendítően emlékszik vissza gyermekkorára, édesapjára Eszterházy Alice, a mártír Eszterházy János leánya. Kiderül a kötetből, hogy Finnországban is a Kodály-módszer szerint nagy sikerrel oktat Szilvay Géza hegedűtanár. A Kunckelné Fényes Ildikóval készített interjút olvasva közelebről is megismerhetjük a latin-amerikai, elsősorban a venezuelai magyar közösségek életét, a megmaradásukért való küzdelmet.

Valamennyi szereplőben közös az, hogy Magyarországon születtek. Közülük 12-en felnőtként, míg egy fő kisgyermekként,

szüleivel ment el. Talán ez is segítette őket abban, hogy nem asszimilálódtak, nem olvadtak be, hanem integrálódtak a befogadó országhoz, az új hazához, és megmaradtak magyarnak. „...aki csak érettségizett otthon, Berzsenyit, Kölcseyt, Adyt tanult; ezek után lehetséges-e más, mint magyar? Annyira gazdag, súlyos és magas színvonalú a magyar irodalom, és úgy összefonódott a magyarság történelmével, hogy aki egy szimpla érettségi után nem érzi magát magyarnak, azzal szerintem valami baj van, de legalább is érzelmszegény.” (58. o.)

A kinti élet jellemzője, hogy gazdaságilag tudtak szorgalommal és tudással érvényesülni, a társadalmi érvényesüléshez pedig az egyházak és az önkéntes civil szervezetek segítették őket. Gyakran hangsúlyozzák, hogy nyelvében él a nemzet. Ezt a kötet részben igazolja, hiszen a messzi távolból is szép magyar nyelven válaszolnak. Ám a válaszok az én kutatásaimat is alátámasztják, nyelvtudás nélkül is van magyar identitás. Hiszen az ő leszármazottaik a jelképekhez, a mesékhez, az ünnepekhez, az átöröklött hagyományokhoz, szokásokhoz, az örökséghez, a kivitt és kapott tárgyakhoz kötődnek. „A gyerekeink... sokat jártak Magyarországon, nekik és az összes unokának van magyar útlevelük. Tekintettel, hogy itt nőttek fel, elsősorban ausztrálnak érzik magukat, aztán magyarnak... német származású férjem lassan bekapcsolódott, majd beépült a magyar életbe... gyermekeinket magyarnak is neveltük... otthon németül beszélünk...” (78. o.) „...a fiatalok már a befogadó ország nyelvén olvasnak.” (71. o.)

Ez a kötet számomra kötelező irodalom, mert a kidolgozás alatt lévő doktori disszertációmban tengeren túli magyarsággal foglalkozom, továbbá éveikig és részben most is, gyakorlati munkám hozzájuk kapcsolódik. Másoknak akár kalandregény

is lehet, vagy a kezdőknek, útkeresőknek tanácsadó kézikönyv. Hiszen napjainkban is sok fiatal hagyja el az országot, hogy Nagy-Britanniában, Németországban, Ausztriában vagy éppen a tengerentúlon boldoguljon. Ma is életképesek az 1970-es és 80-as években készített írások, interjúk, feltárulkozások. Ám Ónody Éva nem érte be ennyivel: most is kutatta, fellekereste a régi interjúalanyokat, így a szereplők többségéről megtudhatjuk, hogyan alakult azóta az élete, a pályája. Tudatosítani szükséges azt, hogy „az elmentetek nyugatra, meggazdagodtak, tartásuk elmagatokat...” szemlélet helyett a tengeren túli magyarok identitásának megtartása fontos a mi szempontunkból is.

A diaszpóra munkássága az egyetemes magyar kultúra része. Még ma is méltatlanul keveset tudunk a Nyugat-Európában és a tengeren túl élő magyarokról, alkotásaikról. Tehát továbbra is segíteni

kell többek között a képzőművészek, az írók, a költők, a tudósok, a néptáncosok, a cserkészek magyarországi bemutatkozását, bemutatását; filmek, könyvek megjelentetését. Igaza lesz a kötetben szereplő, Ausztráliában élt Domahidy András írónak: „Tudom, hogy egyszer majd olyan érdekes lesz Magyarországon az emigrációs irodalom, mint a németeké volt a második világháború után. Akkor mi leszünk az egzotikum: hogy hogyan viselkedtünk mi, volt katonatisztek, árja páriák, grófok és parasztok a menekülttáborokban, a hajófenéken és aztán az idegen csillagok alatt.” (66. o.)

Jót tett Ónody Éva, hogy kérdezett, és jól tette a Napkút Kiadó, hogy megjelentette ezt a kötetet. Idegen csillagok alatt is jó magyarnak lenni, ha a diaszpórában élők szeretete vesz körül. Most ők otthonról e kötet által tértek haza, tisztelettel ajánlom, olvassák jelzéseiket.

(Ónody Éva: Idegen csillagok alatt. Tizenhárom emigráns. Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, Budapest, 2014. ISBN 978-963-263-416-6. Az ismertetés rövidítve elhangzott 2014. szeptember 9-én Budapesten, a kötet bemutatóján, az Országos Idegennyelvű Könyvtárban.)

Számunk szerzői

Bába Szilvia 1980-ban született Budapesten. Művelődésszervező, a Duna Palota Nkft. kulturális vezetője, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának doktorjelöltje.

Balázs Károly 1945-ben született Bernecebarátiban. Szociológus, közösségfejlesztő, lapunk tanácsadó testületének tagja.

Beck Mihály 1929-ben született Szőregen. Állami díjas kémikus, az MTA rendes tagja, a Debreceni Egyetem Természettudományi Karának ny. tszv. egyetemi tanára, emeritus professzora.

Benke István 1932-ben született Hejőpáiban. Bányamérnök, technikátörténész, múzeumi tanácsadó.

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sárospatakon. Kulturális menedzser, történész, jogász, a Honvéd Együttes Művészeti Nkft. ügyvezető igazgatója, a Magyar Táncművészeti Főiskola habilitált főiskolai tanára, lapunk alapító főszerkesztője.

Borbély András PhD 1982-ben született Gyergyóremetén. Irodalomtörténész, költő, szerkesztő, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem tanársegéde.

Csorba Dávid PhD 1975-ben született Debrecenben. Irodalomtörténész, a Nyíregyházi Főiskola főiskolai docense.

Fischer Botond 1982-ben született Nagykárolyban. Költő, egyetemi hallgató (Kolozsvár).

Földy-Molnár Lilla 1977-ben született Sárospatakon. Magyar szakos bölcész, jogász, művészettörténész, a Közép-Európai Egyetem Kulturális és Művészeti Központjának (CEU-CAC) koordinátora, lapunk szerkesztője.

Jász Attila 1966-ban született Szőnyben. Közvetítő, költő, az *Új Forrás* főszerkesztője.

Kántor Zsolt 1958-ban született Debrecenben. Költő.

Komor Zoltán 1986-ban született Debrecenben. Író.

Kövér Laura 1993-ban született Budapesten. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának hallgatója.

Molnár Márton 1971-ben született Budapesten. Teológus, esztéta, a Hamvas Béla Kulturakutató Intézet tudományos főmunkatársa.

Ónodi Béla 1973-ban született Miskolcon. Néptáncművész, táncpedagógus, a Magyar Táncművészeti Főiskola adjunktusa, a Színház- és Filmművészeti Egyetem DLA-hallgatója.

Papp Dénes 1980-ban született Miskolcon. Író.

